

DOI: 10.47743/jss-2024-70-1-17

Protecția minorilor privați de libertate.
Perspectiva națională și standardul internațional

Protection of Juveniles Deprived of Liberty.
The National Perspective and the International Standard

Marius SIMA¹

Rezumat: Privarea de libertate, în cazul minorului, reprezintă o preocupare constatată la nivel național și internațional, fiind căutate soluții în vederea îndeplinirii scopului sancțiunile privative de libertate, respectiv: reintegrarea și prevenirea săvârșirii faptelor penale de către minori. În acest context, la nivel european și internațional au fost propuse soluții prin care statele să dezvolte un sistem eficient și coerent care să asigure îndeplinirea acestui scop. Fie că au caracter obligatoriu sau de recomandare, aceste instrumente au fost avute în vedere la crearea sistemului actual de executare a măsurilor educative privative de libertate din România. Prezenta lucrare realizează o analiză a legislației interne privind măsurile educative privative de libertate, raportat la standardul impus de instrumentele internaționale relevante, precum și a mijloacelor pe care organele statale implicate le au în procesul de reintegrare al infractorului minor, cu o aplecare asupra implicării familiei, a reprezentanților legali ai minorului și a reprezentanților statului.

Cuvinte-cheie: detenția minorilor, măsuri educative privative de libertate, instrumente internaționale, standard național.

Abstract: Deprivation of liberty of minors is a recognized concern at the national and international level, solutions being sought in order to fulfill the purpose of custodial sanctions, namely the reintegration and prevention of criminal acts committed by minors. In this context, at the European and international level, solutions have been proposed, through which the states may develop an efficient and coherent system that ensures the fulfillment of this goal. Whether they are mandatory or recommendatory, these instruments were taken into account in the creation of the current system for the execution of custodial educative measures in Romania. This paper presents an analysis of the national legislation on custodial educative measures, compared to the standard required by the relevant international instruments, as well as the means that the state involved in the process of reintegration of the juvenile offender have, with a focus on involvement of family, of the minor's legal representatives and state representatives.

¹ Doctorand, Facultatea de Drept, Universitatea București, e-mail: sima.marius@drept.unibuc.ro

Keywords: juvenile detention, custodial educational measures, international instruments, national standard.

Introducere

Vulnerabilitatea și gradul de maturitate al minorilor implică o atenție deosebită în cadrul procedurilor penale în care aceștia sunt implicați, indiferent de calitatea pe care o au: acuzat sau victimă. *„Copiii intră în contact cu sistemul de justiție în multe feluri, inclusiv atunci când sunt în conflict cu legea. Găsirea celei mai bune modalități de a face față delincvenței juvenile este o sarcină dificilă pentru toate guvernele, deoarece acestea trebuie să găsească echilibrul potrivit între protecția societății și interesul superior al copilului, care este o ființă umană în curs de dezvoltare, care învață și este încă deschis la influențe sociale pozitive.”*²

Articolul 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului presupune, în ceea ce privește latura penală a unor proceduri judiciare, anumite specificități în cazul minorilor, astfel încât să se asigure un echilibru între protecția societății și interesul superior al minorului.

Deși nu toate aspectele pe care le-am avut în vedere în prezenta lucrare sunt extrase din Convenția Europeană a Drepturilor Omului și din jurisprudența Curții, în această materie, acestea din urmă reprezintă punctul de pornire în dezvoltarea aspectelor învederate, alături de alte instrumente internaționale, obligatorii sau de recomandare.

Garanțiile procesuale ale minorului se prezintă sub trei dimensiuni, respectiv: garanții generale, aplicabile inclusiv inculpatului sau suspectului major - precum respectul demnității umane, condiții corespunzătoare de detenție; garanții suplimentare acordate minorului - precum asistența juridică obligatorie, indiferent de natura cauzei, protejarea minorului de participarea mass media; Garanții suplimentare - precum participarea familiei, citarea persoanelor care se bucură de autoritatea părintească.

De asemenea, garanțiile procesuale ale minorului sunt diferite și în funcție de momentul la care intervin în cadrul procedurilor. Astfel, există garanții procesuale generale (care depășesc cadrul procedurilor penale), garanții care se manifestă în cadrul procesului penal și garanții care privesc executarea măsurilor educative.

Dintre acestea, vom avea în vedere garanțiile generale, precum și garanțiile specifice care se manifestă în legătură cu executarea măsurilor educative privative de libertate.

Premergător, este important să reținem că un copil nu trebuie perceput ca un adult, fără a ignora realitatea că acesta va deveni, în timp, adult. Astfel, trebuie să avem în vedere gradul de dezvoltare și maturitatea subiectului, pentru a putea adapta măsurile care privesc minorul, astfel încât să se asigure reintegrarea acestuia.

² Adunarea parlamentară a Consiliului European, *O justiție juvenilă prietenoasă copiilor: de la retorică la realitate (extras)*, Rezoluția nr. 2010 (2014), adoptată la 27 iunie 2014, pct. 2.

Astfel cum minorul nu trebuie implicat în procedurile penale asemeni unui adult, el nu trebuie nici exclus, în scopul protejării sale - o astfel de măsură fiind contrară chiar intereselor acestuia, precum și celor ale societății. Asigurarea integrității minorului și prevenția în cazul delincvenței juvenile se realizează dintr-un stadiu incipient, dar cu un impact deosebit, chiar în cursul procedurii penale, prin participarea minorului, informarea și implicarea acestuia, conștientizarea asupra faptei și consecințelor acesteia.

De asemenea, specificul măsurilor de protecție în cazul copiilor nu este determinat numai de garanțiile consacrate în diferite acte, ci în special de faptul că aceste măsuri trebuie să fie adaptate gradului de dezvoltare și maturitate a minorului, dobândind astfel efectivitate. O abordare rigidă a garanțiilor procedurale înfrânge scopul acestora, ele trebuie să fie adaptate copilului, parte în procedura penală.

Bineînțeles, unele garanții nu sunt flexibile, precum asigurarea asistenței juridice în mod obligatoriu de către un apărător ales sau din oficiu. Dar în cazul unor astfel de garanții, este relevantă efectivitatea acestora. Asistența juridică nu presupune numai desemnarea unui apărător, ci asigurarea unei apărări efective a minorului, informarea corespunzătoare a acestuia, pentru care statul, prin organele sale, acționează în calitate de garant.

Garanțiile procedurale sunt menite, pe de o parte, să îndeplinească cerințele interesului superior al minorului, iar, pe de altă parte, să creeze cadrul prevenției delincvenței juvenile. Este datoria statului să identifice acele măsuri care să fie eficiente în prevenirea săvârșirii de fapte penale de către minori, bazate pe cercetări și studii criminologice. Indiferent care este abordarea aleasă, metodele trebuie să aibă la bază cercetarea fenomenului criminal, cu luarea în considerare a factorilor criminogeni specifici zonei geografice și culturii.

În orice caz, înainte de măsurile reparatorii, prevenția reprezintă cel mai bun mijloc în lupta cu delincvența juvenilă, fiind o preocupare continuă pentru state și organizațiile internaționale. *„Se crede pe scară largă că intervenția în faza timpurie reprezintă cea mai bună abordare pentru prevenirea delincvenței juvenile. Prevenirea necesită eforturi individuale, de grup și organizaționale menite să împiedice adolescenții să încalce legea. Diverse țări folosesc diferite metode pentru a descuraja comportamentul delicvent și criminal. Unii se concentrează pe prevenirea punitivă menită să-i sperie pe potențialii infractori, asigurându-se că înțeleg posibilitatea unei pedepse severe sau pot fi luate măsuri pentru a preveni infracțiunile recurente, care include explicarea aspectelor negative ale unei infracțiuni unui delicvent și încercarea de a împăca infractorii și victimele acestora”*.³

Prezenta lucrare urmărește, în primul rând, prezentarea garanțiilor generale în cazul minorului și a garanțiilor specifice în cazul privării de libertate a minorului, în al doilea rând, cu accent asupra implicării părinților / familiei în cadrul acestor proceduri.

³ UNICEF, Juvenile Delinquency World YOUTH Report, 2003, pag. 200.

Scopul și importanța temei sunt determinate de faptul că aceste garanții au ca rol respectarea și realizarea eficientă a scopului măsurilor educative: reintegrarea minorului și asigurarea unui mediu care să determine o dezvoltare normală.

Îndeplinirea scopului măsurilor educative nu se poate realiza numai în plan substanțial. Nu ne putem baza pe reglementarea substanțială exclusivă și să spunem că sistemul este eficient. Acesta se completează cu reglementarea privind executarea măsurilor educative și cu asigurarea eficientă a respectării garanțiilor procedurale asigurate minorului.

În contextul în care în anul 2022 au fost trimiși în judecată 3527 de minori, este important să ne asigurăm că modalitatea în care sunt executate măsurile educative este una eficientă. De asemenea, avem în vedere că la nivelul anului 2022, un număr de 414 copii au fost trimiși în judecată în stare de arest preventiv, astfel că se justifică analiza acestor garanții inclusiv în ceea ce privește luarea măsurilor preventive privative de libertate.⁴

1. Garanții generale

În această secțiune sunt cuprinse acele aspecte care fixează cadrul garanțiilor procedurale în cazul minorului. În primul rând, se impune delimitarea domeniului de aplicare a garanțiilor specifice, respectiv definirea termenilor. Alături de limita până la care vorbim de delincvența juvenilă, este relevantă stabilirea vârstei răspunderii penale pentru copii, care, deși este mai strâns legată de dreptul penal substanțial, reprezintă prima linie a garantării protecției copiilor în cadrul procesului penal. Nu în ultimul rând, implementarea la nivel legislativ a măsurilor de garantare a protecției copiilor în procedurile penale și asigurarea resurselor necesare care să acorde substanță garanțiilor implementate, este esențială în fixarea cadrului garanțiilor procedurale, cu o aplecare deosebită asupra formării și participării specialiștilor.

Minor, copil, tânăr: În demersul stabilirii garanțiilor specifice, este importantă definirea termenilor: „minor”; „copil”; „tânăr”. În legislația națională din România, în ceea ce privește infractorul, este folosit termenul de „minor”, spre deosebire de instrumentele internaționale⁵, care utilizează cu precădere termenul „copil”, indiferent dacă privește făptuitorul minor ori victima minoră. Privind

⁴ Raport al activității desfășurate de Ministerul Public în anul 2022, consultat online la adresa: https://www.mpublic.ro/sites/default/files/PDF/raport_activitate_2022.pdf.

⁵ *Tot astfel*, în Comitetul pentru drepturile copilului, Sesiunea a 44-a, Geneva, 15 ianuarie – 2 februarie 2007, Comentariul general nr. 10 (2007), *Drepturile copiilor în justiția juvenilă – „Prin urmare, Comitetul recomandă statelor părți care limitează aplicabilitatea normelor lor de justiție juvenilă copiilor cu vârsta sub 16 (sau mai puțin) ani sau care permit, prin excepție, ca copiii de 16 sau 17 ani sunt tratați ca infractori adulți, își schimbă legile în vederea realizării unei aplicări complete, nediscriminatorii, a regulilor lor de justiție pentru minori tuturor persoanelor cu vârsta sub 18 ani. Comitetul observă cu apreciere că unele state părți permit aplicarea regulilor și reglementărilor justiției pentru minori persoanelor cu vârsta de 18 ani și mai mult, de obicei până la vârsta de 21 de ani, fie ca regulă generală, fie ca excepție”*.

chestiunea sub aspect terminologic, „minorul” este persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani, accentul fiind mai degrabă așezat asupra vârstei, în timp ce în cazul „copilului”, accentul cade asupra gradului de dezvoltare și de maturitate a persoanei.

Regulile de la Beijing recomandă următoarele definiții, într-un mod corespunzător sistemului și conceptelor juridice proprii fiecărui stat: „a) un minor este un copil sau un tânăr care, în raport cu sistemul juridic considerat, poată să răspundă pentru un delict conform unor modalități diferite de cele care sunt aplicate în cazul unui adult; b) un delict desemnează un întreg comportament (act sau omitere) ce poate fi pedepsit de lege în virtutea unui sistem juridic considerat; c) un delincvent juvenil este un copil sau un tânăr, acuzat sau declarat vinovat de a fi comis un delict”.⁶

În Directiva nr. 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului, din 22 octombrie 2013, privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate, se menționează, la art. 5 parag. 2, că „(...) Cu excepția articolului 5, a articolului 8 alineatul (3) litera (b) și a articolului 15, în măsura în care dispozițiile respective se referă la un titular al răspunderii părintești, prezenta directivă sau anumite dispoziții ale acesteia se aplică persoanelor menționate la alineatele (1) și (2) din prezentul articol în situația în care acestea erau copii în momentul când au început să facă obiectul procedurilor, dar care ulterior au împlinit vârsta de 18 ani, și aplicarea prezentei directive sau a anumitor dispoziții ale acesteia este adecvată ținând seama de toate circumstanțele cauzei, inclusiv gradul de maturitate și gradul de vulnerabilitate ale persoanei vizate. Statele membre pot decide să nu mai aplice prezenta directivă persoanei vizate când aceasta a împlinit vârsta de 21 de ani”.

În cadrul prezentei lucrări este avută în vedere o sinonimie a termenilor preindicați, cu referire la persoanele care nu au împlinit vârsta de 18 ani, din perspectiva gradului lor de maturitate, cu următoarele mențiuni referitoare la cadrul normativ național.

Doctrina penală a observat această evoluție, arătându-se că „(n)u este doar o opțiune terminologică, fiind reflectată tendința apărută sub influența doctrinei noii apărări sociale de depenalizare a dreptului penal cu privire la făptuitorii minori”.⁷

Din perspectiva legii privind protecția și promovarea drepturilor copilului, termenul „copil” este definit ca „persoana care nu a împlinit vârsta de 18 ani și nici nu a dobândit capacitatea deplină de exercițiu, potrivit legii”.⁸ Ca atare, drepturile instituite de acest act normativ se aplică persoanelor care nu au împlinit vârsta de 18 ani sau, în măsura în care au dobândit capacitate deplină de exercițiu în

⁶ Organizația Națiunilor Unite, Rezoluția 40/33 din 29 noiembrie 1985, Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (*Regulile de la Beijing*).

⁷ L. V. Lefterache, *Drept penal. Partea generală*, ed. a III-a, Editura Hamangiu, 2021, pag. 626.

⁸ Art. 4 lit. a) din Legea 272/2004 privind protecția și promovarea drepturilor copilului, rep. M. Of., nr. 159 din 05 martie 2014.

condițiile Codului civil⁹, celor care nu au împlinit vârsta de 16 ani. Acest act normativ are caracter general în materia drepturilor minorului, astfel că, în cadrul procedurilor penale, garanțiile se aplică persoanelor care nu au împlinit vârsta de 18 ani.

Este relevantă raportarea la acest act normativ, întrucât în el se instituie principiile generale în cazul minorilor, inclusiv principiul urmării interesului superior al minorului. Astfel, interesul superior al minorului „*va prevala în toate demersurile și deciziile care privesc copiii, întreprinse de autoritățile publice și de furnizorii privați acreditați, precum și în cauzele soluționate de instanțele judecătorești*”.¹⁰ În determinarea interesului superior al minorului trebuie avute în vedere: „*a) nevoile de dezvoltare fizică, psihologică, de educație și sănătate, de securitate și stabilitate și apartenență la o familie; b) opinia copilului, în funcție de vârsta și gradul de maturitate; c) istoricul copilului, având în vedere, în mod special, situațiile de abuz, neglijare, exploatare sau orice altă formă de violență asupra copilului, precum și potențialele situații de risc care pot interveni în viitor; d) capacitatea părinților sau a persoanelor care urmează să se ocupe de creșterea și îngrijirea copilului de a răspunde nevoilor concrete ale acestuia; e) menținerea relațiilor personale cu persoanele față de care copilul a dezvoltat relații de atașament*”.¹¹

Însă standardul oferit de legislația procesual-penală este mai ridicat. Potrivit Codului de procedură penală, se dispune că „*procedura în cauzele cu infractori minori se aplică și persoanelor care au împlinit 18 ani, până la împlinirea vârstei de 21 de ani, dacă la data dobândirii calității de suspect erau minore, atunci când organul judiciar consideră necesar, ținând seama de toate circumstanțele cauzei, inclusiv gradul de maturitate și gradul de vulnerabilitate ale persoanei vizate*”.¹²

De asemenea, este instituită o prezumție de minoritate¹³, în cazul în care nu se cunoaște vârsta suspectului sau inculpatului. Astfel de situații pot fi întâlnite fie când la un moment incipient nu se cunoaște vârsta acestuia, fie în situațiile în care nu există un certificat de naștere, iar persoana nu apare în niciun registru public și nu se cunoaște pe altă cale vârsta acestuia.

Vârsta răspunderii penale: Acest aspect interesează din perspectiva vârstei pe care o avem în vedere în cazul măsurilor preventive privative de libertate. Dacă în cazul vârstei până la care se acordă garanțiile procedurale copiilor, lucrurile sunt mai simple, fiind în mod general fixată vârsta de 18 ani, situația nu este similară în

⁹ A se vedea, spre exemplu, prevederile art. 272 alin. (2) din Codul civil, care prevede: „*Pentru motive temeinice, minorul care a împlinit vârsta de 16 ani se poate căsători în temeiul unui aviz medical, cu încuviințarea părinților săi sau, după caz, a tutorelui și cu autorizarea instanței de tutelă în a cărei circumscripție minorul își are domiciliul. În cazul în care unul dintre părinți refuză să încuviințeze căsătoria, instanța de tutelă hotărăște și asupra acestei divergențe, având în vedere interesul superior al copilului*”.

¹⁰ Art. 2 alin. (4) din Legea nr. 272/2004.

¹¹ Art. 2 alin. (6) din Legea nr. 272/2004.

¹² Art. 504 alin. (2) din Codul de procedură penală, M. Of. , nr. 486, 15.07.2010.

¹³ Art. 504 alin. (3) din Codul de procedură penală.

cazul vârstei răspunderii penale, unde un consens internațional pare greu de găsit, fiind de dorit stabilirea unei vârste, fără ca aceasta să fie foarte scăzută¹⁴.

În centrul garanțiilor suspecților sau acuzaților minori stă obligația statului de a stabili vârsta răspunderii penale. Deși s-ar putea critica faptul că discernământul este un criteriu suficient pentru a stabili dacă un minor răspunde penal sau nu, la nivel internațional a existat o preocupare cu privire la stabilirea unei vârste minime a răspunderii penale, fiind propuse mai multe recomandări în acest sens.

În cadrul Comentariului general nr. 10 s-a recomandat ca vârsta minimă a răspunderii penale să nu fie mai mică de 12 ani, îndemnând statele să nu scadă această vârstă, ci să stabilească un nivel mai ridicat. Atâta timp cât se bucură de garanțiile specifice procedurilor penale, este indicată stabilirea vârstei răspunderii penale în intervalul 14-16 ani. A fost privită cu rezervă stabilirea unei vârste mai mici de 12 ani, fiind condamnată „*practica de a permite excepții de la un MACR¹⁵ care permit utilizarea unei vârste minime mai mici de răspundere penală în cazurile în care copilul, de exemplu, este acuzat de săvârșirea unei infracțiuni grave sau în care copilul este considerat suficient de matur pentru a fi tras la răspundere penală. Comitetul recomandă ferm statelor părți să stabilească un MACR care să nu permită, prin excepție, utilizarea unei vârste mai mici*”¹⁶.

Regulile de la Beijing¹⁷, deși nu stabilesc o vârstă minimă a răspunderii penale, recomandă ca aceasta să nu fie prea joasă, avându-se în vedere maturitatea și gradul de dezvoltare intelectuală și afectivă a minorului.

La nivelul Consiliului Europei, recomandarea este mai fermă, în sensul stabilirii vârstei minime a răspunderii penale la cel puțin 14 ani, cu stabilirea unor

¹⁴ Comentariul general al Comitetului ONU pentru drepturile copilului nr. 10 (2007), *Drepturile copiilor în justiția juvenilă*, în care a fost subliniată această problemă. „*Rapoartele prezentate de statele părți arată existența unei game largi de vârste minime de răspundere penală. Acestea variază de la un nivel foarte scăzut de 7 sau 8 ani până la nivelul lăudabil ridicat de 14 sau 16 ani. Destul de puține state părți folosesc două vârste minime de răspundere penală. Copiii aflați în conflict cu legea care la momentul săvârșirii infracțiunii au vârsta minimă sau peste vârsta minimă inferioară, dar sub vârsta minimă superioară sunt prezumați a răspunde penal doar dacă au maturitatea necesară în acest sens. Evaluarea acestei maturități este lăsată la latitudinea instanței/judecătorului, de multe ori fără a fi necesară implicarea unui expert psiholog, și are ca rezultat, în practică, utilizarea vârstei minime inferioare în cazurile de infracțiuni grave. Sistemul de două vârste minime este adesea nu numai confuz, dar lasă mult la latitudinea instanței/judecătorului și poate duce la practici discriminatorii. Având în vedere această gamă largă de vârste minime de răspundere penală, Comitetul consideră că este necesar să se ofere statelor părți îndrumări și recomandări clare cu privire la vârsta minimă de răspundere penală*”.

¹⁵ Minimum age of criminal responsibility (vârsta minimă a răspunderii penale).

¹⁶ Comentariul general nr. 10 (2007), parag. 30.

¹⁷ Organizația Națiunilor Unite – Rezoluția 40/33 din 29 nov. 1985, Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (*Regulile de la Beijing*), pct. 4.1.

măsurii alternative procesului penal, opunându-se vehement excepțiilor de la această regulă, inclusiv în cazul infracțiunilor grave.¹⁸

Din această perspectivă, legislația internă respectă standardul impus de instrumentele mai sus menționate. Astfel, conform art. 113 Codul penal, minorul cu vârsta sub 14 ani nu răspunde penal, fiind instituită o prezumție absolută a lipsei discernământului. De asemenea, nici minorul cu vârsta cuprinsă între 14 și 16 ani nu răspunde penal, cu excepția situației în care organele judiciare fac proba existenței discernământului, fiind instituită o prezumție relativă a lipsei acestuia. Începând cu vârsta de 16 ani se aplică prezumția similară majorului – prezumția relativă a existenței responsabilității.

Asigurarea resurselor și a cadrului legislativ: Asigurarea unui cadru legislativ cuprinde și adoptarea de măsuri în vederea prevenirii săvârșirii de fapte penale de către minori. De altfel, acesta reprezintă principalul scop urmărit prin măsurile posterioare săvârșirii faptei, dar mai ales prin cele anterioare. Aceasta debutează prin identificarea factorilor criminogeni cu cel mai mare impact în criminalitatea juvenilă, care să permită campanii de măsuri pentru prevenirea săvârșirii de infracțiuni. Sistemul educațional, colaborarea instituțională, sprijinirea familiei, sunt câteva dintre punctele esențiale în acest demers.

Adesea, responsabilitatea „eșecului educațional” este pusă pe seama familiei, cu toate că statul și societatea trebuie să se manifeste activ în viața minorului, inclusiv prin sprijinirea părinților, în special în cazul familiilor vulnerabile. Adeseori, delincvența juvenilă nu este spontană, existând indicii cu privire la factorii ce supun copilul la riscul de a săvârși fapte prevăzute de legea penală, precum: violența domestică la care poate fi supus; abandonul școlar; Insecuritatea financiară; condiții precare de existență. Acestea nu depind exclusiv de mediul familial (care, adesea, este neputincios), fiind în responsabilitatea autorităților statale.

Statul trebuie să pună la dispoziția autorităților implicate în viața minorului resursele necesare pentru a contribui la o dezvoltare corespunzătoare a acestuia. De asemenea, trebuie să fie clar delimitate atribuțiile autorităților sau organelor care sunt implicate în viața minorului. Nu este suficient ca acestea să vegheze asupra familiei și să intervină în situațiile de criză, mai ales dacă măsurile luate se dovedesc a fi ineficiente, ci trebuie să implementeze o relație de colaborare constantă.

Un aspect relevant sunt mijloacele efective puse la dispoziția organelor judiciare. Deși există autorități sau instituții implicate în viața minorului, acestea nu au pârghiile necesare pentru a soluționa toate problemele cu care se confruntă minorul. Astfel, accesul la educație, la resurse materiale, la sănătate, devin iluzorii dacă nu sunt însoțite de măsuri efective care să asigure acest acces.

Participarea și formarea specialiștilor: În scopul respectării garanțiilor consacrate de instrumentele internaționale, pregătirea persoanelor implicate în viața copiilor și, în special, a organelor judiciare este esențială.

¹⁸ Adunarea parlamentară a Consiliului Europei, *O justiție juvenilă prietenoasă copiilor: de la retorică la realitate*, Rezoluția nr. 2010 (2014), adoptată la 27 iunie 2014, pct. 6.2, 6.3.

La nivelul Uniunii Europene s-a instituit obligația statelor membre de a se asigura că personalul autorităților de aplicare a legii și al centrelor de detenție, care instrumentează cauze care implică copii, beneficiază de formare profesională specifică, în special în instrumentarea cauzelor. Audierea unui copil necesită tehnici diferite față de audierea unui major, indiferent dacă acesta apare în fața organelor judiciare ca acuzat sau ca victimă. De aceea, sunt necesare competențe specifice în tehnicile de audiere, psihologia copilului și adaptarea limbajului.¹⁹

Directiva propune, însă, un sistem complex, nefiind suficientă pregătirea organelor judiciare. La fel de importantă este și pregătirea avocaților implicați în cauzele cu minori. Avocatul trebuie să dezvolte o relație de încredere cu minorul, pentru a îi exercita cât mai bine drepturile. Și în cazul acestuia, limbajul trebuie să fie unul adaptat gradului de dezvoltare și maturitate ale minorului. Odată creată o relație de încredere, este recomandat ca același apărător să asiste minorul în cadrul tuturor procedurilor.

În cadrul Manualului pentru practicieni propus de Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki, se recomandă ca *„[p]entru a ajuta copiii să înțeleagă informațiile care le sunt furnizate și pentru a se asigura că aceștia pot participa efectiv în cadrul procedurilor, este important ca avocații să fie conștienți de modul în care trebuie să-și adapteze limbajul astfel încât să poată fi înțeleși mai clar. Deasemenea, avocații trebuie să identifice situațiile în care limbajul folosit de ofițerii de poliție, judecători sau procurori nu este unul prietenos și să ceară ca aceștia să facă ajustările necesare”*.²⁰

Procesul de formare a specialiștilor trebuie să aibă la bază circumstanțele personale ale minorului, fiind necesar să se plece de la ipoteza că fiecare copil este un individ cu caracteristici proprii. Astfel, este necesar ca măsurile să aibă în vedere *„diferite categorii de vârstă, dezvoltarea copiilor și psihologia copilului, competențe pedagogice, comunicarea cu copiii de toate vârstele și nivelurile de dezvoltare, precum și cu privire la copiii aflați în situații de vulnerabilitate deosebită”*²¹.

Din păcate, formarea profesioniștilor fie lipsește, fie are caracter declarativ, adesea aceasta nefiind de natură decât a justifica „specializarea” organelor judiciare. O astfel de concluzie este susținută de faptul că România încă se confruntă cu discriminarea și prejudecățile, de exemplu în special în cazul acuzațiilor de etnie romă, astfel cum a fost evidențiat și în Raportul Național România APADOR-CH – *Prejudecățile inconștiente și discriminarea romilor în sistemul de justiție penală*, realizat în urmă cu 3 ani, în care se arăta că *„[m]ajoritatea profesioniștilor din*

¹⁹ Directiva (UE) 2016/800 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2016 privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale, art. 16.

²⁰ Manual pentru practicieni, Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – comitetul Helsinki (APADOR-CH), consultat online la data de 01.09.2023, la adresa: <https://apador.org/promovarea-drepturilor-copiilor-suspecti-sau-acuzati-penal/>.

²¹ Propunere de Directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind garanțiile procedurale pentru copiii suspectați sau acuzați în cadrul procedurilor penale, Bruxelles, 27.11.2013 COM(2013), punctul 64.

domeniul justiției penale intervievați au recunoscut că stereotipurile negative și prejudecățile cu privire la romi sunt prezente în sistemul de justiție penală, așa cum sunt prezente și în societate, pentru că fac parte din educația timpurie și sunt încă active în societatea românească. Cu toate acestea, au subliniat aceștia, există un pas mare între a avea stereotipuri și a acționa pe baza stereotipurilor (a discrimina). Cei mai mulți dintre ei au concluzionat că legea (Codul penal și Codul de procedură penală) oferă protecție în astfel de situații și că a fost gândită pentru a preveni orice manifestare a acestor stereotipuri în deciziile lor”.²²

Aceeași concluzie rezultă și din jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, care, în cauza *Lingurar împotriva României*, a reținut următoarele: „*Examinând faptele prezentei cauze, Curtea consideră că maniera în care autoritățile au justificat și au executat razia poliției arată că poliția își exercitase puterea în mod discriminatoriu, așteptându-se ca reclamanții să fie infractori din cauza originii lor etnice. Comportamentul însuși al reclamanților a fost extrapolat dintr-o percepție stereotipă pe care o au autoritățile în privința comunității rome în ansamblu. Curtea consideră că reclamanții fuseseră vizați din cauză că erau romi și din cauză că autoritățile percepeau comunitatea romă ca anti-socială și infracțională. Această concluzie, susținută și de rapoartele generale privind stereotipurile rasiale despre romi prezentate de terța parte (a se vedea supra, pct. 63), depășește simpla exprimare a îngrijorării privind discriminarea etnică în România (a se vedea supra, pct. 61 și, în sens contrar, Ciorcan, citată anterior, pct. 160). Dovedește concret că deciziile de a organiza razia poliției și de a folosi forța împotriva reclamanților erau luate pe considerente bazate pe etnia reclamanților. Autoritățile au făcut automat legătura între etnicitate și comportamentul infracțional, prin urmare profilurile etnice elaborate pentru reclamanți erau discriminatorii”.*²³

Chiar dacă aceste aspecte privesc organele judiciare, ele se aplică inclusiv în ceea ce privește personalul implicat în executarea măsurilor educative privative de libertate.

În cazul serviciilor de probațiune, Legea nr. 123/2006 privind statutul personalului de probațiune²⁴ instituie o întreagă secțiune dedicată formării profesionale a consilierilor de probațiune. Cu toate acestea, numărul mic de consilieri de probațiune, raportat la numărul persoanelor de care fiecare dintre aceștia se ocupă, este suficient pentru a aprecia că, în ciuda demersurilor, specializarea este suficientă și actuală.

²² Prejudecățile inconștiente și discriminarea romilor în sistemul de justiție penală, Raport Național România, Asociația pentru Protecția Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki, decembrie 2020, consultat online la data de 01.09.2023, la adresa: <https://apador.org/wp-content/uploads/2020/12/Raport-ROMA.pdf>.

²³ Curtea Europeană a Drepturilor Omului, cauza *Lingurar împotriva României*, Cererea nr. 48474/14, hotărârea din 16 aprilie 2019. În același sens este și Raportul Comisarului pentru Drepturile Omului al Consiliului Europei în urma vizitei sale în România, în perioada 31 martie - 4 aprilie 2014, disponibil la: <https://rm.coe.int/16806db83b>.

²⁴ Secțiunea a V-a din Legea nr. 123/2006 privind statutul personalului de probațiune, Monitorul Oficial, Partea I nr. 407 din 10 mai 2006.

Există încercări de realizare a specializării organelor judiciare, fie prin cursuri de formare profesională, fie prin diverse ghiduri întocmite de asociații sau organizații naționale sau internaționale. Un astfel de ghid este Manualul cu privire la profesioniști²⁵, realizat încă din anul 2007, sau Manualul de drept european pentru drepturile copilului²⁶, din anul 2015.

2. Garanții privind măsuri preventive

Măsurile preventive și, în special, cele privative de libertate, au un impact puternic asupra inculpatului, acesta fiind cu atât mai accentuat în cazul minorilor. De aceea, toate garanțiile privind procesul penal se aplică în mod corespunzător și în cazul măsurilor preventive. Acestea sunt întărite de caracteristicile care privesc privarea de libertate în cazul minorilor, respectiv caracterul excepțional și caracterul vremelnic.

Starea de vulnerabilitate a minorilor justifică privarea acestora de libertate în spații corespunzătoare și separat față de adulți. De asemenea, este importantă menținerea contactului minorului cu familia. Fără a afecta rolul măsurii preventive, aceasta nu trebuie să conducă la o izolare completă față de membrii familiei, întrucât, într-o astfel de situație, ar dobândi practic un caracter sancționator.

Directiva privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale²⁷ consacră obligația statelor de a se îngriji ca privarea de libertate să fie limitată la cea mai scurtă perioadă adecvată, ținându-se seama vârsta și de situația individuală a copilului, precum și de circumstanțele specifice ale cauzei.

Sub aspectul duratei măsurii preventive, este important ca aceasta să fie supusă verificării la intervale rezonabile de timp. Directiva impune ca această verificare să se realizeze din oficiu, la cererea copilului, a avocatului copilului sau chiar a unei autorități judiciare, alta decât o instanță de judecată.

Informarea și participarea reprezentantului minorului sau a unei alte persoane este de asemenea necesară pentru a asigura respectarea drepturilor minorului. În Directiva privind accesul la un avocat²⁸ este consacrat faptul că „în cazul în care persoana suspectată sau acuzată este un copil, statele membre se asigură că titularul răspunderii părintești a copilului este informat neîntârziat cu privire la

²⁵ Eurocarta – Asociație pentru Integrare Europeană, 2007, *Manualul Cursului Pilot privind drepturile copilului pentru profesioniștii din România*.

²⁶ *Manualul de drept european cu privire la drepturile copilului*, Agenția pentru Drepturi Fundamentale a Uniunii Europene și Consiliul Europei, 2015.

²⁷ Directiva (UE) 2016/800 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2016 privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale.

²⁸ Directiva (UE) 2013/48 a Parlamentului European și a Consiliului din 22 octombrie 2013 privind dreptul de a avea acces la un avocat în cadrul procedurilor penale și al procedurilor privind mandatul european de arestare, precum și dreptul ca o persoană terță să fie informată în urma privării de libertate și dreptul de a comunica cu persoane terțe și cu autorități consulare în timpul privării de libertate.

lipsirea de libertate și motivele acesteia, cu excepția cazului în care acest lucru ar fi contrar intereselor superioare ale copilului, situație în care este informat un alt adult adecvat. În sensul prezentului alineat, o persoană care nu a împlinit vârsta de 18 ani este considerată copil. (...) Atunci când statele membre derogă temporar de la aplicarea dreptului prevăzut la alineatul (2), acestea se asigură că o autoritate care răspunde de protecția sau bunăstarea copiilor este informată fără întârzieri nejustificate cu privire la lipsirea de libertate a copilului". Ca atare, în orice situație, statul are obligația de a informa o persoană care are responsabilități în ceea ce privește copilul, fie că este un membru de familie al acestuia sau un asistent social.

Legiuitorul român a instituit mai multe reguli cu privire la măsurile preventive în cazul minorului. Astfel, măsurile preventive privative de libertate se pot lua față de minor doar „în mod excepțional, numai dacă efectele pe care privarea de libertate le-ar avea asupra personalității și dezvoltării acestuia nu sunt disproporționate față de scopul urmărit prin luarea măsurii”.²⁹ Chiar dacă legiuitorul nu a stabilit, în mod expres, că durata măsurii privative de libertate trebuie să fie cât mai scurtă, a stabilit că la stabilirea duratei se va avea în vedere vârsta minorului.³⁰

Participare și implicarea familiei: Gradul de dezvoltare și maturitatea copiilor nu sunt de natură a îi exclude, în cazul măsurilor care îi privesc, fiind recomandată implicarea acestora în procesul de luare a deciziilor. Este important să li se acorde importanță opiniilor exprimate, bineînțeles, cu luarea în considerare a vârstei, fără ca aceasta din urmă să constituie tocmai un argument în stabilirea unui prag de la care opinia copilului să fie luată în considerare.

Astfel, „nu există limită de vârstă pentru dreptul copilului sau al tânărului de a-și exprima părerile în mod liber. Toți copiii și tinerii, inclusiv cei de vârstă preșcolară, școlară sau cei care au abandonat educația cu program complet au dreptul de a fi auziți în toate problemele care îi privesc, și ca părerilor lor să li se acorde importanța adecvată în funcție de vârsta și maturitatea lor”.³¹

Participarea copiilor în cadrul procedurilor penale a fost analizată în special în cazul victimelor minore, în legătură cu îndeplinirea scopului de a evita victimizarea secundară. Cu toate acestea, deși participarea minorului-victimă și participarea minorului-făptuitor prezintă anumite aspecte specifice, ele, în esență, consacră același drept: participarea efectivă a minorului la procedurile penale care îl privesc și asigurarea unui grad de protecție.

Astfel, inclusiv în cazul minorului-victimă, s-a exprimat necesitatea ca acestuia să îi fie aduse la cunoștință drepturile, să îi fie explicate etapele procesului penal, într-un limbaj accesibil, și să își cunoască rolul în cadrul procedurilor, subliniindu-se că participarea victimei nu presupune implicarea acesteia în realizarea oricărui act procedural care îl privește. S-a evidențiat că „particularitatea principală în cazul exercitării drepturilor minorului în cadrul procesului penal constă

²⁹ Art. 243 alin. (2) din Codul de procedură penală.

³⁰ Art. 243 alin. (3) din Codul de procedură penală.

³¹ Recomandarea CM/Rec(2012)2 a Comitetului de Miniștri către statele membre privind participarea copiilor și a tinerilor sub 18 ani.

în faptul că o parte dintre acestea pot fi exercitate și prin reprezentant, iar altele pot fi doar prin intermediul reprezentantului”³².

Deși în cazul victimei minore, participarea acesteia este văzută cu oarecare reticență în practica judiciară, nu la fel este situația în cazul făptuitorului minor, cu toate că gradul de vulnerabilitate datorat vârstei este același. Cu toate că în cazul victimei vulnerabilitatea este dublată de consecințele săvârșirii faptei penale, acest lucru nu justifică practicile prin care inculpatul minor este tratat asemeni majorului în cadrul procedurilor de audiere sau în ceea ce privește prezența la procesul penal, fără a sacrifica dreptul acestuia de a participa în cadrul procesului penal.³³

Astfel, inclusiv în cadrul procedurii de audiere, trebuie să fie avută în vedere vârsta și gradul de maturitate ale minorului, împlinirea vârstei de 14 ani nefiind de natură a releva o concluzie contrară. La nivel european, a fost evidențiat faptul că „interogarea copiilor este o situație cu riscuri potențiale, în sensul că este posibil ca drepturile procedurale și demnitatea copilului să nu fie întotdeauna respectate și că este posibil ca vulnerabilitatea acestora să nu fie luată în considerare în mod corespunzător”³⁴, recomandându-se înregistrarea acestora, în special în cazul în care complexitatea cazului, gravitatea presupusei infracțiuni și eventuala sancțiune aferentă o impun.

Chiar dacă s-a observat că audierile sunt mai frecvente în cadrul procedurilor penale, acest lucru se poate dovedi esențial, nefiind în mod necesar o tendință îngrijorătoare, atâta timp cât este susținută de garanții suplimentare. Acest lucru a fost evidențiat și de Agenția pentru Drepturile fundamentale a Uniunii Europene, arătând: „Constatările anchetei pe teren efectuate de FRA demonstrează faptul că copiii sunt audiați mai frecvent în cadrul procedurilor penale decât al celor civile, datorită necesității de a se administra probe în cauzele penale. Copiii nu au întotdeauna obligația de a participa la procedurile civile, cum ar fi cauzele ce țin de dreptul familiei care implică aspecte precum divorțul și încredințarea. În cadrul procedurilor penale există mai multe garanții procedurale decât în cel al procedurilor

³² L. V. Lefterache, G. C. Ioan, Ș. Sorohan, M.-G. Sima, *Justiția penală în cazul minorilor*, Editura Hamangiu, 2021, pag. 378.

³³ Propunere de Directivă a Parlamentului European și a Consiliului privind garanțiile procedurale pentru copiii suspectați sau acuzați în cadrul procedurilor penale, *supra.*, prevede, la art. 16, că „În cazul în care copiii nu sunt prezenți pe parcursul procesului, drepturile lor la apărare sunt puse în pericol. Astfel, inculpații nu sunt în măsură să ofere versiunea lor asupra faptelor în fața instanței, nici nu sunt în măsură să prezinte dovezi în consecință. Prin urmare, aceștia ar putea fi găsiți vinovați fără a avea posibilitatea să conteste motivele unei astfel de condamnări”. De asemenea, Directiva (UE) 2016/800 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2016 privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale, art. 16 paragraf 1, stabilește că „Statele membre se asigură că copiii au dreptul de a fi prezenți la propriul proces și adoptă toate măsurile necesare pentru a le permite să participe în mod eficace la proces, inclusiv oferindu-le posibilitatea de a fi ascultați și de a-și exprima punctul de vedere”.

³⁴ Directiva (UE) 2016/800 a Parlamentului European și a Consiliului din 11 mai 2016 privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale.

civile, în special atunci când copilul este mai degrabă victimă decât martor. De asemenea, în cadrul procedurilor civile autoritățile acordă anumite drepturi procedurale mai des copiilor care au calitatea de reclamant decât celor care au calitatea de martori sau de părți. Înregistrările video și sălile de audiere adaptate copilului sunt disponibile și utilizate mai frecvent în cadrul procedurilor penale decât al celor civile”.³⁵ S-a sugerat astfel importanța asigurării unui mediu sigur și prietenos și a utilizării unor metode corespunzătoare, astfel cum a fost evidențiat de opiniile respondenților.

În cazul în care se iau măsuri privative de libertate, Directiva privind asistența juridică a stabilit că „(î)n cazul în care persoana suspectată sau acuzată este un copil, statele membre se asigură că titularul răspunderii părintești a copilului este informat neîntârziat cu privire la lipsirea de libertate și motivele acesteia, cu excepția cazului în care acest lucru ar fi contrar intereselor superioare ale copilului, situație în care este informat un alt adult adecvat. În sensul prezentului alineat, o persoană care nu a împlinit vârsta de 18 ani este considerată copil”.³⁶

Legiuitorul român a instituit reguli similare în cauzele cu minori, stabilind că la judecarea cauzei se citează serviciul de probațiune, părinții minorului sau, după caz, tutorele, curatorul ori persoana în îngrijirea sau supravegherea căreia se află temporar minorul. De asemenea, în lipsa acestor persoane, dacă prezența acesteia ar fi contrară interesului superior al minorului, citarea se va face către un alt adult corespunzător, care este desemnat de minor și acceptat, în această calitate, de organul judiciar.

În ultimă instanță, citarea se va face către o altă persoană aleasă de organul judiciar, ținând seama de interesul superior al minorului. Această posibilitate este limitată, din punct de vedere temporar, la durata impedimentului, astfel că, de îndată ce va fi posibil, vor fi citați reprezentanții autorității părintești.³⁷

3. Garanții procedurale privind măsurile educative privative de libertate

În ceea ce privește executarea măsurilor educative privative de libertate, elementul central îl reprezintă adoptarea unor măsuri individualizate. Aceste măsuri individualizate, prin luarea în considerare a situație minorului, sunt de natură a realiza scopul măsurilor educative. În acest proces, o deosebită importanță o are evaluarea minorului. Această evaluare trebuie să aibă în vedere sancțiunile aplicabile în general minorului, precum și măsura educativă luată efectiv, cu specificul acesteia. În executarea măsurii, participarea persoanelor cu care minorul a dezvoltat legături, precum și participarea specialiștilor, este deosebit de importantă.

³⁵ Agenția pentru Drepturile Fundamentale a Uniunii Europene, Justiția în interesul copilului – perspectivele și experiențele specialiștilor (rezumat).

³⁶ Directiva 2013/48/UE a Parlamentului European și a Consiliului.

³⁷ Art. 508 din Codul de procedură penală.

Evaluarea minorului: Statele membre ale Uniunii Europene au consacrat mijloacele necesare în vederea identificării nevoilor specifice ale copiilor privind protecția, educația, formarea și integrarea socială. Scopul impus prin Directiva privind copiii suspectați sau acuzați în procedurile penale este de a stabili „informațiile referitoare la caracteristicile individuale și la situația copilului care pot fi utilizate de către autoritățile competente: (a) pentru a stabili dacă urmează să fie luată vreo măsură specifică care este în avantajul copilului; (b) la evaluarea caracterului adecvat și a eficacității oricăror măsuri preventive în ceea ce privește copilul; (c) pentru a lua orice decizie sau măsură în cadrul procedurilor penale, inclusiv în cazul pronunțării unei hotărâri de condamnare”.³⁸

De asemenea, în funcție de evoluția procesului penal și raportat la interesul superior al minorului, este necesar ca organele judiciare să evalueze necesitatea realizării unei noi evaluări.

În Manualul pentru profesioniști propus de Asociația pentru Apărarea Drepturilor Omului în România – Comitetul Helsinki, s-a recomandat ca evaluarea să se realizeze încă din fazele incipiente ale procedurilor penale, arătându-se că „(...) rolul avocaților este să se asigure că aceasta va avea loc cât mai curând posibil. O evaluare timpurie ar putea ajuta la a) obținerea unor ajustări procedurale adecvate, inclusiv la secția de poliție b) decizia organelor judiciare de a aresta sau nu copilul și c) facilitarea diversiunii timpurii din sistemul de justiție penală. În același timp, există riscul ca astfel de evaluări să contribuie la întârzieri ale procesului penal, ceea ce ar avea un efect negativ asupra interesului superior al copilului”.³⁹ O astfel de măsură este de natură a facilita contactul cu minorul și de a crea premisele unei interacțiuni eficiente, ținând cont de gradul său de maturitate.

De asemenea, evaluarea individuală este relevantă inclusiv în situația stabilirii unei sancțiuni penale, caracteristicile acestuia urmând a fi luate în considerare în identificarea tipului de îngrijire care corespunde cel mai bine nevoilor minorului. Nu trebuie uitat că rolul sancțiunilor este prevenirea săvârșirii infracțiunilor și reintegrarea minorului. De aceea, detenția minorului trebuie să se realizeze în condiții care să aibă în vedere aspectele referitoare la sănătatea acestuia (fizică și psihică), la vârsta și sexul său, precum și natura faptei săvârșite.⁴⁰

O evaluare corespunzătoare trebuie să identifice factorii de risc pentru minor, ce au contribuit la săvârșirea faptei penale, astfel încât, pe de o parte, să fie evitată expunerea copilului la aceștia, și - pe de altă parte - să se înlăturate consecințele influențelor nocive ce au favorizat comportamentul delinvent.

În cadrul procedurii penale naționale este obligatorie întocmirea referatului de evaluare, de către serviciul de probațiune, în cursul judecății, cu excepția situației în care acesta a fost solicitat în cursul urmăririi penale⁴¹, întrucât ar fi

³⁸ Directiva privind garanțiile procedurale pentru copiii care sunt persoane suspectate sau acuzate în cadrul procedurilor penale, *supra.*, art. 7 parag. 4.

³⁹ Manualul APADOR-CH, *supra.*, pct. 3.2.1.

⁴⁰ Regulile Națiunilor Unite pentru protecția minorilor privați de libertate adoptate prin rezoluția Adunării Generale 45/113 din 14 decembrie 1990.

⁴¹ Art. 506 din Codul de procedură penală.

contrar interesului superior al minorului. În legătură cu această excepție, s-a arătat că deși „[...] efectuarea referatului de evaluare are rolul de a ajuta organele judiciare să aibă o imagine mai clară asupra situației sociale, familiale, economice a minorului și asupra măsurilor ce trebuie luate față de acesta, este necesar să se dea prevalență interesului superior al minorului. Prin urmare, pot exista situații în care efectuarea referatului să fie dăunătoare persoanei în cauză, cum ar fi ipoteza în care minorul ori reprezentantul său legal se află într-un program de protecție sau ipoteza în care acesta este puternic afectat emoțional de consecințele faptei. Respectarea interesului superior al copilului ar trebui să fie obligatori, pentru identitate de rațiune, și în ipoteza prevăzută de art. 506 alin. (2) CPP, chiar dacă textul nu mai prevede expres această necesitate”.⁴²

Referatul de evaluare cuprinde date cu privire la mediul familial, social, școlar și profesional al minorului, cu privire la persoana acestuia, comportamentul delincvent și factorii de risc, precum și „propuneri motivate privind măsura educativă considerată a fi potrivită pentru minor, cu referire la natura și durata programelor de reintegrare socială, precum și la alte obligații care pot fi impuse acestuia, în vederea reducerii riscului de săvârșire de infracțiuni”.⁴³

În cadrul Raportului UNICEF privind sistemul de justiție juvenilă din România, s-a arătat că, în practică, raportul de evaluare este primit pozitiv de organele judiciare, dovedindu-se eficient în special în ceea ce privește individualizarea sancțiunii aplicate.⁴⁴

Referatul de evaluare, deși esențial în cadrul procesului, își dovedește utilitatea și în ceea ce privește executarea măsurilor educative. Aceasta deoarece el urmărește, indirect, și identificarea unor factori familiali, sociali sau școlari care fie au o influență din punct de vedere criminologic, fie relevă influența altor factori.

Sanctiunile: Responsabilitatea organelor judiciare în cadrul procedurilor penale nu se limitează la momentul hotărârii definitive, fiind necesare și garanții în legătură cu aplicarea sancțiunii penale, în special în cazul în care vorbim de o sancțiune privativă de libertate. Garanțiile referitoare la privarea de libertate, în mod preventiv, se aplică în mod corespunzător și în cazul sancțiunilor definitive privative de libertate. Aceasta include garanția că privarea de libertate este o măsură excepțională, fiind preferabile sancțiunile care permit minorului menținerea în mediul familial, dacă aceasta din urmă este în concordanță cu interesul superior al minorului. De asemenea, garanțiile privind durata privării de libertate se aplică și în cazul acesta. Sancțiunile privative de libertate trebuie să fie eficiente prin măsurile care le acompaniază, iar nu prin durata acestora. Aceasta se opune

⁴² L. V. Lefterache, G. C. Ioan, Ș. Sorohan, M.-G. Sima, *op. cit.*, pag. 283.

⁴³ Art. 34 din Legea nr. 252/2013 privind organizarea și funcționarea sistemului de probațiune, Monitorul Oficial, Partea I nr. 512 din 14 august 2013.

⁴⁴ Raportul UNICEF privind *Practici și norme privind sistemul de justiție juvenilă din România*, consultat online la adresa – http://criminologie.org.ro/wp-content/uploads/2015/08/justitie_juvenila_romana.pdf.

privării de libertate pe viață în cazul minorilor sau pe durate foarte mari⁴⁵. Tot astfel, este de reținut că privarea de libertate a copiilor alături de adulți nu este recomandată.⁴⁶

De asemenea, sancțiunea trebuie să fie proporțională nu numai cu circumstanțele și nevoile copilului, precum și cu nevoile sociale. În niciun caz nu este recomandată o abordare strict punitivă și nici sancțiunile corporale. În același timp, asemeni majorilor, nu este permisă o sancțiune privativă de libertate pe viață, fără posibilitatea de liberare condiționată.

Codul penal român consacră un sistem de măsuri educative pentru minorii infractori, fiind excluse pedepsele. Durata maximă a măsurii educative privative de libertate este de 15 ani, pentru infracțiuni foarte grave, pentru care legea prevede închisoarea de 20 de ani sau mai mare ori detențiunea pe viață.⁴⁷

Măsurile legate de executarea măsurilor educative: Măsurile trebuie să țină cont și de genul copilului, fiind necesar să se acorde o atenție specială nevoilor specifice ale tinerelor.⁴⁸ Este recomandată o descentralizarea a locurilor de detenție, astfel încât să permită măsuri individualizate pentru fiecare copil. Aceasta implică asigurarea de personal calificat, suficient și specializat (educatori, consilieri, asistenți sociali, psihologi etc.).

În cadrul Comentariului nr. 10, au fost evidențiate câteva principii și reguli ce trebuie respectate în toate cazurile de privare de libertate, respectiv: asigurarea unui mediu care să încurajeze copilul să își dezvolte abilitățile, să interacționeze cu ceilalți copii, să participe la activități fizice, să asigure continuarea studiilor de către minor, să beneficieze de asistență medicală.⁴⁹

În cadrul Regulilor Națiunilor Unite pentru protecția minorilor privați de libertate, adoptate prin Rezoluția Adunării Generale nr. 45/113 din 14 decembrie 1990, au fost stabilite o serie de aspecte care trebuie avute în vedere în ceea ce privește detenția minorului, acestea putând fi clasificate pe mai multe coordonate: (1) mediul de detenție, cuprinzând reguli privitoare la locul unde se realizează detenția minorului, condițiile oferite; (2) educație, muncă și activități recreative; (3) asistență medicală; (4) personal specializat și legăturile personale ale minorului. Acestea cuprind inclusiv recomandări foarte specifice, dar cu un impact mare în menținerea bunăstării minorului, printre care posibilitatea de a deține bunuri personale, arătându-se că „(p)osesia de bunuri personale este un element de bază al

⁴⁵ O.N.U., Comisia pentru Afaceri Sociale, Sănătate și Dezvoltare Durabilă, *O justiție juvenilă prietenoasă copiilor: de la retorică la realitate*, Rezoluția nr. 2010 (2014), adoptată la 27 iunie 2014.

⁴⁶ Comentariul general nr. 10, „Există numeroase dovezi că plasarea copiilor în centre de detenție sau închisori pentru adulți le compromite siguranța de bază, bunăstarea și capacitatea lor viitoare de a rămâne liberi de infracțiuni și de a se reintegra”.

⁴⁷ Art. 125 alin. (2) din Codul penal.

⁴⁸ *Ansamblul regulilor minime ale Națiunilor Unite cu privire la administrarea justiției pentru minori (Regulile de la Beijing)*, adoptat de Adunarea Generală prin Rezoluția nr. 40/33 din 29 noiembrie 1985.

⁴⁹ Comentariul general nr. 10 (2014), *supra*.

*dreptului la viață privată și esențial pentru bunăstarea psihologică a minorului. Dreptul fiecărui minor de a deține efecte personale și de a dispune de spații de depozitare adecvate pentru acestea ar trebui să fie pe deplin recunoscut și respectat. Bunurile personale pe care minorul nu alege să le păstreze sau care sunt confiscate ar trebui plasate în custodie sigură. Un inventar al acestuia trebuie semnat de către minor. Trebuie luate măsuri pentru a le menține în stare bună. Toate aceste articole și bani ar trebui returnate minorului la eliberare, cu excepția cazului în care acesta a fost autorizat să cheltuiască bani sau să trimită astfel de bunuri din unitate”.*⁵⁰

Aceste garanții nu se limitează la împlinirea vârstei majoratului de către minor – o astfel de măsură putând părea formalistă. Nu trebuie uitat că fapta penală a fost săvârșită de un minor și că împlinirea vârstei de 18 ani în cursul executării sancțiunii privative de libertate nu relevă o transformare imediată în comportamentul minorului și în dezvoltarea sa intelectuală. Adesea, este favorabilă menținerea tânărului în mediul cu care este familiarizat.

În aparență, aceste măsuri par blânde, deși putem vorbi de fapte foarte grave, dar trebuie să ne întoarcem întotdeauna la scopul urmărit prin aceste măsuri – prevenția și reabilitarea. O măsură foarte blândă, dacă ne raportăm la majorul care a săvârșit aceeași faptă penală, se dovedește uneori, în cazul minorilor, mult mai eficientă decât o sancțiune mai severă, dacă este susținută de mijloace eficiente, multi-disciplinare și bazate pe o colaborare instituțională. Studiile criminologice au dovedit acest aspect: „(m)ulți criminologi argumentează că sistemul de justiție juvenilă pune prea mult accent pe abordări dure. Ei au subliniat că o astfel de abordare nu are efect sau are un efect modest asupra delincvenței. În timp ce putem crește efectivitatea unor astfel de abordări, efectul lor final asupra delincvenței este limitat, de vreme ce se adresează numai uneia dintre multiplele cauze ale delincvenței: controlul direct scăzut. În plus, asemenea abordări sunt adesea costisitoare și expun de multe ori mulți tineri la condiții brutale în centrele pentru minori”.⁵¹

Măsurile educative preventive de libertate se execută potrivit Legii nr. 254/2013⁵², care stabilește că în fiecare centru educativ și centru de detenție, activitatea de recuperare socială a persoanelor internate este organizată și desfășurată în baza unui proiect educațional: „Proiectul educațional al centrului structurează organizarea și desfășurarea demersurilor educaționale, de asistență psihologică și asistență socială acordate persoanelor internate, în funcție de nevoile individuale și urmărește, cu prioritate, următoarele obiective: a) asigurarea unui climat favorabil dezvoltării personale; b) conferirea de utilitate perioadei internării; c) reducerea vulnerabilității psihologice și sociale; d) asimilarea de cunoștințe și formarea de deprinderi necesare reintegrării sociale”.⁵³

⁵⁰ Regulile Națiunilor Unite pentru protecția minorilor privați de libertate adoptate prin rezoluția Adunării Generale 45/113 din 14 decembrie 1990.

⁵¹ R. Agnew, T. Brezina, *Delincvență Juvenilă, Cauze și control*, ed. a IV-a, Oxford University Press, New York, 2011, pag. 444.

⁵² Publicată în M. Of. nr. 514 din 14 august 2013

⁵³ Art. 142 alin. (1) și (2) din Legea nr. 254/2004 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal.

De asemenea, același act normativ consacră dreptul la educație, conform nevoilor și capacităților personale ale fiecărui minor, precum și dreptul la o pregătire profesională, asigurate de personal didactic. Este obligatorie urmarea cursurilor învățământului general obligatoriu.⁵⁴

De asemenea, în cadrul centrului educativ, minorii sunt cazați în comun și se pot deplasa neînsoțiți în interiorul centrului.

Aceștia pot desfășura activități de instruire școlară și formare profesională, educative, culturale, moral-religioase, de asistență psihologică și asistență socială specifică, sau pot presta muncă atât în interiorul, cât și în exteriorul centrului, fără supraveghere.

Persoanele implicate: Pe lângă toate acestea, organele de executare trebuie să permită minorului și vizitele, precum și corespondența cu familia, iar, în colaborare cu serviciile specializate, să încurajeze aceste legături. În acest scop, privarea de libertate trebuie să se realizeze cât mai aproape de domiciliul minorului, cu acordarea posibilității de a reveni ocazional la acest domiciliu. Legăturile nu trebuie să se limiteze la membrii familiei restrânse, ci să îi includă și pe prietenii acestuia și persoanele care asigură îndrumarea minorului. Trebuie reamintit, cu această ocazie, că scopul privării de libertate este îndreptarea comportamentului minorului, cu înțelegerea faptelor sale, iar nu izolarea sa.

Aceste aspecte nu trebuie privite numai teoretic, cu justificarea lipsei resurselor. În condițiile în care Centrul de Detenție de la Craiova deservește județele Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt, Giurgiu, Teleorman, Argeș, Vâlcea, Arad, Timiș, Caraș-Severin, Ilfov și București, este greu de crezut că acesta îndeplinește standardele de mai sus.

În condițiile în care mulți minori provin din medii fără posibilități financiare, sau cu posibilități financiare scăzute, implicarea familiei în procesul de reintegrare a minorului devine greu de realizat.

Astfel, în multe cazuri, familia acestuia nu are posibilitatea concretă de a participa la acest proces, ajungându-se la o alienare a copilului de propria familie. Aceasta, pe lângă impactul criminogen pe care îl are, poate determina o lipsă de eficiență a măsurilor din cadrul mediului de detenție.

De asemenea, efectele negative se manifestă și ulterior executării măsurii educative privative de libertate, copilul/tânărul fiind chiar în situația de a fi abandonat de familie, fără niciun sprijin și cu așteptarea societății ca acesta să fie reintegrat.

Izolarea completă a minorului nu este recomandată – internarea într-un centru educativ sau de corecție detenție presupune integrarea minorului într-un mediu organizat, în care să beneficieze de consiliere și integrare.

Dar aceasta nu trebuie să determine alienarea minorului de familie și prieteni, cât timp este în interesul minorului. Chiar dacă mediul familial a reprezentat un factor determinant în săvârșirea faptei, relația de atașament a

⁵⁴ Art. 162 din Legea nr. 254/2004 privind executarea pedepselor și a măsurilor privative de libertate dispuse de organele judiciare în cursul procesului penal, Monitorul Oficial, Partea I nr. 514 din 14 august 2013.

minorului trebuie să fie luată în considerare. Familia trebuie implicată și orientată astfel încât să conștientizeze impactul pe care l-a avut în săvârșirea faptei și să participe la planul de tratament al minorului.

În acest sens, sunt încurajate măsurile care permit minorului o relație stabilă și benefică cu prietenii și familia. Legislația internă permite măsuri venite să susțină acest scop, fiind permise suplimentarea numărului convorbirilor on-line, suplimentarea drepturilor la pachete și/sau vizite, învoirea la sfârșit de săptămână, cu o durată de maximum 48 de ore, în localitatea de domiciliu a persoanei internate, învoiri în familie, în timpul vacanțelor școlare, pe o perioadă de cel mult 15 zile, dar nu mai mult de 45 de zile pe an.⁵⁵

Acestea însă nu trebuie privite doar ca recompense acordate minorului pentru comportamentul pozitiv în mediul de detenție. Atâta timp cât astfel de legături sunt benefice minorului, ele sunt o necesitate. Desigur, un comportament corespunzător al minorului justifică suplimentarea numărului de perioade petrecute alături de familie, dar izolarea acestuia trebuie să se realizeze exclusiv dacă este dăunător interesul superior al minorului, nu ca măsură de sancționare. O astfel de măsură are un caracter exclusiv sancționator și înfrânge scopul măsurilor educative.

De asemenea, este important ca personalul centrelor de detenție să dezvolte o relație de încredere cu minorii, să încurajeze discuțiile cu aceștia și să asigure confidențialitatea discuțiilor respective.

În legislația internă, componenta educațională, psihologică și socială este asigurată de educatori, preoți, agenți tehnici, monitori sportivi, personal specializat pentru ateliere ocupaționale, precum și psihologi și asistenți sociali.⁵⁶

De asemenea, o componentă importantă o reprezintă consilierea psihologică, care se realizează în funcție de nevoile de dezvoltare a persoanei internate și de posibilitățile de reintegrare socială a acesteia, atât în interiorul centrului, cât și în comunitate.⁵⁷

Concluzii

Pornim în politicile penale, în cazul copiilor, de la ideea că un sistem de justiție juvenilă eficient se bazează pe măsuri de prevenție și prevenire a săvârșirii faptelor penale, dar performanța acestuia depinde de efectivitatea punerii sale în aplicare. Astfel, *„este argumentat că, în loc să devină mai aspru, sistemul de justiție ar trebui să pună mai mult accent pe reabilitatea tinerilor delincvenți și pe prevenirea tinerilor să devină delincvenți în primul rând. Deși sistemul de justiție juvenilă pune mult accent pe reabilitare în teorie, delincvenții juvenili nu beneficiază de programe de reabilitare efective în practică. Și, cu câteva excepții, se fac doar eforturi limitate pentru prevenirea delincvenței”*.⁵⁸

⁵⁵ Art. 170 alin. (1) din Legea nr. 254/2013, M. Of. nr. 514 din 14.08.2013.

⁵⁶ Art. 165 alin. (2) din Legea nr. 254/2013.

⁵⁷ Art. 167 alin. (3) din Legea nr. 254/2013.

⁵⁸ R. Agnew, T. Brezina, *idem.*, pag. 444.

Garanțiile procesuale specifice ale minorului nu reprezintă o excepție de la standardul articolului 6 din Convenția Europeană a Drepturilor Omului, astfel cum a fost dezvoltat prin jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, precum și raportat la celelalte instrumente internaționale, ci prezintă anumite specificități determinate de obținerea unui echilibru între protecția societății și interesul superior al minorului.

Cele două valori nu se află în contradicție, ci într-o relație de complementaritate. Respectarea interesului superior al minorului nu este de natură să limiteze dreptul și obligația statală de a asigura protecția societății împotriva faptelor antisociale.

Chiar dacă, din perspectivă legislativă, legiuitorul pare că și-a îndeplinit obligațiile, realitatea demonstrează contrariul. Acest lucru ne dovedește că deși la nivel declarativ putem observa o concordanță cu standardul european, în legătură cu majoritatea garanțiilor, cu toate acestea, implicarea în problematica delincvenței juvenile este scăzută.

Aceasta și deoarece măsurile nu sunt bazate pe un plan de recuperare eficient, concret, care să identifice și să răspundă nevoilor personale ale minorului. Desigur, nu ne bazăm pe o supralegiferare - întrucât, așa cum am văzut, cadrul legislativ există, din perspectiva garanțiilor oferite minorului.

Problema identificată o reprezintă cadrul de măsuri de implementare a garanțiilor, precum și eficacitatea acestor mijloace. Un alt aspect al acestei problematici se referă la pârghiile pe care persoanele implicate în procesul de prevenire a delincvenței juvenile și de recuperare a minorului și de colaborarea instituțională.

Un sistem de justiție juvenilă eficient pornește de la identificarea factorilor cu impact în săvârșirea faptelor penale de către copii. În încercarea de a identifica statistici relevante privind delincvența juvenilă, în special cu privire la eficiența măsurilor educative și măsurile impuse minorilor, observăm că acestea sunt realizate în mod dezorganizat, urmărindu-se problematici specifice sau utilizând tehnici diferite, care nu permit o meta-analiză a factorilor criminogeni.

Acesta reprezintă primul pas în asigurarea garanțiilor procesual-penale în cazul minorului. Limitarea măsurilor exclusiv la cadrul procesului penal nu este suficientă pentru punerea în aplicare eficientă a garanțiilor procesuale în cazul minorului.

Referințe

- Agnew R., Brezina T., *Delincvență Juvenilă, Cauze și control*, ed. a IV-a, Oxford University Press, New York, 2011.
- Lefterache L. V., Ioan G.C., Sorohan Ș., Sima M.-G., *Justiția penală în cazul minorilor*, Editura Hamangiu, 2021.
- Lefterache L. V., *Drept penal. Partea generală*, ed. a III-a, Editura Hamangiu, 2021.
- Schabas W. A., *Convenția Europeană a Drepturilor Omului*, Comentariu, Oxford University Press, 2015.